

ägare idkade sexuellt umgänge med sina slavinnor men att detta ansågs vara ett uttryck för klandervärd liderlighet. Med andra ord, den som umgicks på ett sådant sätt med sin slavinna betraktades som en slav under sina begär.

Ett smärre antal språkfel förekommer i boken (se t.ex. s. 243: «were» i stället för «where»), men dessa är långt färre än i hennes tidigare verk *Jewish Literacy in Roman Palestine* (Mohr Siebeck 2001). De få felena kan dock inte sägas försvåra läsningen. Några faktafel har även insmugit sig i fotnoterna: t.ex. på s. 27 ska noten hänvisa till Orlando Pattersons *Slavery and Social Death*, inte Claude Meillassoux' *The Anthropology of Slavery*; på s. 283 anges felaktigt att William W. Bucklands bok heter ... *The Condition of the Slavery (sic!) in Private Law ...* (ska vara ... *Slave ...*). Dessa och övriga fel kan emellertid knappast anses vara graverande. (I parentes bör det kanske nämnas att rec. har svårt att överblicka de principer som har tillämpats vid transkription av hebreiska, arameiska och grekiska. Ibland återges originaltexten, ibland transkriberas till det latinska alfabetet.)

Ett av rec:s mest bestående läsarintryck är att boken tjänar som en nyttig påminnelse om hur omfattande slaveriet var under antiken: uppskattningsvis en tredjedel av Italiens totalt sex miljoner invånare var slavar. Det vore märkligt om inte även den teologiska diskursen påverkades av detta faktum. Just därför bör det kanske påpekas att Gud inte alltid liknas vid en slavägare. På s. 370 uppmärksammar Hezser att Guds närvaro (hebr. *shekhinah*) tidvid tolkades så konsekvent att även Gud beskrivs som förslavad tillsammans med folket i Egypten och i fångenskap i Babylonien. Exodusmotivet — från fångenskap till frihet — innebär därför att såväl Gud som gudsfolk befrias till en ny och gemensam framtid.

Hezser har med *Jewish Slavery in Antiquity* givit den intresserade läsaren ett utomordentligt värdefullt verktyg. Alla intresserade rekommenderas att ta del av hennes studie.

Jesper Svartvik

René Kieffer: *Filemonbrevet, Judasbrevet och Andra Petrusbrevet* (KNT 18). 168 sid. EFS-förlaget, Stockholm 2001.

Kommentarserien *Kommentar till Nya testamentet* vänder sig till såväl fackteologer som vanliga bibelläsare och har som främsta syfte att söka «klarlägga och belysa texternas innebörd» (s. 9).

Inriktningen mot texterna och dess budskap återspeglas i uppläggningsen av kommentarerna. I motsats till de flesta andra bibelkommentarer har dessa inte

något inledningskapitel med mer övergripande diskussioner av sådant som den aktuella bibelbokens tillkomst, historiska sammanhang, genre och komposition. Istället ger man sig direkt in i texten, som presenteras i 1981 års översättning (eller i förekommande fall Bibel 2000) och levereras i avgränsade textenheter. Varje enhet kommenteras i tre avdelningar under rubrikerna «noter», «analys» och «utläggning». De två första avdelningarna är lite mer tekniska och tar upp enskilda detaljer i det grekiska originalet och dess föreställningsvärld respektive olika kontextuella och strukturella aspekter. Den tredje avdelningen, som skall kunna läsas oberoende av de två andra, ger tolkningsresultatet i dess helhet. Först sedan all text har kommenterats på detta sätt följer de mer övergripande diskussionerna som man vanligen finner i ett inledningskapitel.

I det här bandet behandlas tre av Nya testamentets kortare och mindre kända texter, nämligen Filemonbrevet (Filem), Judasbrevet (Jud) och Andra Petrusbrevet (2 Petr). Kommentaren är skriven av René Kieffer, som 1972–1989 var docent och t.f. professor i Nya testamentets exegetik vid Teologiska fakulteten i Lund och därefter professor i Uppsala fram till pensioneringen 1995.

Att det finns ett behov av kvalificerade, någorlunda lättillgängliga kommentarer på svenska till de nytestamentliga skrifterna är uppenbart. Det torde inte minst gälla dessa relativt okända skrifter. Kommentarna till Jud och 2 Petr i kommentarserien *Tolkning av Nya testamentet* skrevs 1954, och kommentaren till Filem i samma serie kom 1964. Mycket har hänt inom exegetiken sedan dess, varför denna nya kommentar är välkommen.

Kvaliteten på kommentarerna i serien *Kommentar till Nya testamentet* är något ojämn, men det här bandet håller utan tvekan måttet. Författaren har under sin långa akademiska karriär förvärvat en imponerande bredd i sitt kunnande. Han behärskar vida fält inom exegetiken, alltifrån textkritik till hermeneutisk reflektion, och är väl förtrogen inte bara med anglosaxisk tolkningstradition utan även med tysk och fransk. Dessutom har han en förhållandevis god orientering i systematisk teologi och filosofi. Detta i kombination med en förmåga att skriva relativt enkelt och sammanhållet gör det till ett nöje att läsa hans kommentar. De många hänvisningarna till såväl bibliskt som utombibliskt material, liksom de då och då förekommande relateringarna till senare teologihistoria (se t.ex. s. 106 och 143) vidgar ständigt perspektivet långt utöver de tre små texter som kommentaren primärt behandlar.

Ett sympatiskt drag i kommentaren är att författaren öppet redovisar sina känslor för de texter som han kommenterar (se s. 11 och 68). Det ger kommentaren

en personlig *touch*, som verkar engagerande på läsaren. Dessutom kan det vara vetenskapligt motiverat, eftersom dessa känslor sannolikt har påverkat hans sätt att skriva.

Detta är inte en djärvt nydanande kommentar. Den snarare sammanfattar än utmanar den förhärskande tolkningstraditionen. Men det är också rimligt i en kommentarserie av det här slaget.

Det är originellt att kommentera Filem tillsammans med Jud och 2 Petr. Sakenligt kommenteras det naturligare tillsammans med något av de övriga paulinska fångenshetsbrev (Ef, Fil och Kol). I inledningen försöker författaren se något positivt i detta arrangemang, som han väl själv inte har rått över, genom att hänvisa till texternas gemensamma prägling av grekisk retorik. Men en sådan prägling har även andra paulusbrev, och det är svårt att undgå intrycket att det helt enkelt är av utrymnesskäl som kommentaren till Filem har placerats här. En så styvmoderlig behandling av texten inspirerar dock inte till läsning.

Den ovanliga uppläggningsen av kommentaren — utan inledning med övergripande diskussioner — medför också en del pedagogiska brister. Det är uppenbart att detaljkommentarerna utgår från vissa ställningstaganden i t.ex. författarfrågan (se t.ex. s. 15, not 1, och s. 99) och att hela kommentaren har lagts upp efter en viss föreställning om brevvets komposition. Det hade utan tvekan varit lättare att följa detaljkommentarerna om man redan på förhand kände till dessa ställningstaganden. En inledning med övergripande diskussioner skulle också på ett helt annat sätt inspirera till fortsatt läsning än vad den nuvarande inledningen gör. Man kan ju fråga sig hur inspirerad en «vanlig» bibelläsare blir, då han eller hon på s. 15 börjar med att läsa de tre första verserna i Filem och sedan går över till not 1 med dess korthuggna språk, mängder av förkortningar och förklarade facktermer. Och inte blir det mycket bättre när läsaren når fram till analysavsnittet. Nu används väl kommentarer ofta som uppslagsböcker, men nog är det en fördel om de också kan läsas som en helhet. Dessa brister beror alltså främst på kommentarseriens format, inte på författaren.

Jag har noterat några mindre misstag i detaljkommentarerna. På s. 101 sägs t.ex. att *kai* i 2 Petr 1:3 är samordnande och betyder «och», men eftersom detta *kai* följs av ett samordnande *de* torde det snarare vara adverbialt och betyda «också». Ett annat exempel finns på s. 102, där det står att «tack vare dem» i 2 Petr 1:4 översätter ett uttryck med ett relativpronomen, men vad jag kan förstå är det ett uttryck med ett demonstrativpronomen (*dia touton*). Men dessa små misstag får inga större konsekvenser för tolkningen utan kan betraktas som skönhetsfläckar i en annars välskrivna och läsvärd kommentar, som förhoppnings-

vis möjliggör för fler att bättre lära känna dessa relativt okända nytestamentliga brev, som ger intressanta inblickar i församlingsförhållanden i tidig kristen tid.

Jonas Holmstrand

John Milbank: *The Suspended Middle. Henri de Lubac and the Debate Concerning the Supernatural*. 117 sid. *Grand Rapids: Eerdmans & London: SCM Press 2005*.

John Milbank (M) är en av den engelskspråkiga världens mest belästa, mångsidiga och uppslagsrika teologer, och dessutom «teolog» i ordets klassiska mening, centralgestalt i gruppen «Radical orthodoxy», som bl.a. kan förstås som en fortsättning av *la nouvelle théologie*. Det beror dock mer på denna kongenialitet än på belästheter när hans korta framställning av diskussionen kring Henri de Lubacs (L) *Surnaturel* blir så läsvärd.

Surnaturel (1946, ny ed. 1991) var ett grundskott mot nyskolastikens «tvåvåningstänkande» — tanken att nåden kompletterar naturen med en dimension «övernatur». L gjorde en omläsning av Thomas, och resultatet blev en antropologi där människans väsen redan som natur är riktad mot sitt «övernaturliga» mål, Gud; någon «ren natur» finns inte. Det blir ett helt nytt förhållande mellan natur och nåd, och M (s. 3, cf. s. 104) har *Surnaturel* som sin kandidat till posten som 1900-talets teologiska «nyckeltext».

Encyklikan *Humani generis* 1950 var riktad mot de nya tankarna, och L hamnade i en konflikt mellan sina övertygelser, om förhållandet natur—nåd och om magisteriets roll i kyrkoläran. Universitetsteologen M inser inte riktigt vidden av konflikten, bara konstaterar att L aldrig förmådde skriva den stora bok han planerade om mystiken — det finns bara ett utkast om paulinsk antropologi. L hävdade alltid att encyklikans fördömande inte träffade vad han avsåg, M tolkar det tvärtom, men förloppet rymmer fortfarande många gåtfullheter. L arbetade om *Surnaturel* till två böcker (1965), och skrev sedan, med samma frågeställning, en bok om Pic de Mirandola (1974).

Det är dessa texter, lagda bredvid Thomas' Summor, som är Ms material, och på det är han väl inläst. På kringlitteraturen är det mer sparsamt, M förefaller inte bekant med den ganska omfattande både historiska och systematiska forskning om saken som finns på tyska och i någon mån på italienska, och fr.a. känner han inte till att L skrev ytterligare en bok om precis samma frågor — *Petite catéchèse sur nature et grâce* (1980). När rec. roar sig med att titta i detta «facit» klarar M dock i allmänhet provet väl.